

Danko Šourek

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za povijest umjetnosti

4. 7. 2011.

Izvorni znanstveni rad / *Original scientific paper*

Ad imitationem angelicæ, apostolicæque coronæ Vngaricæ.

Prilog ikonografiji krune na prikazima svetih kraljeva u zagrebačkoj katedrali

Ključne riječi: Ugarska kruna, angelica et apostolica corona, sv. Stjepan kralj, Ivan Tomko Mrnavić, Francesco Barberini, zagrebačka katedrala.

Keywords: Holy Crown of Hungary, angelica et apostolica corona, St Stephen King of Hungary, Ivan Tomko Mrnavić, Francesco Barberini, Zagreb Cathedral

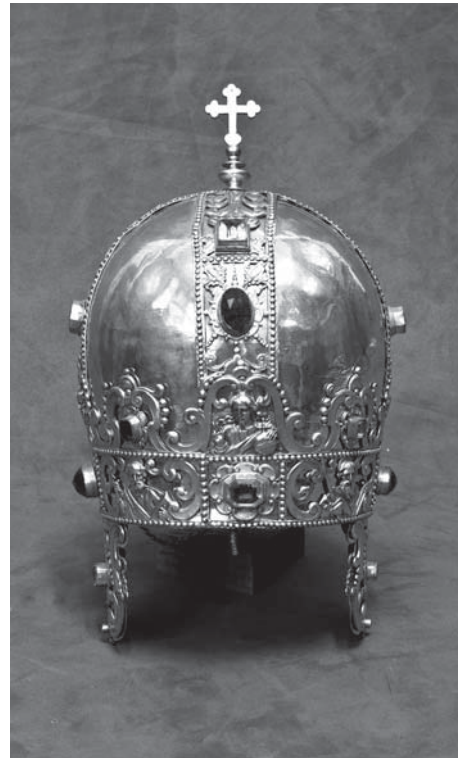
Neposredni uzor za karakterističan oblik krune na slikama s nekadašnjega oltara sv. Ladislava u zagrebačkoj katedrali (Ivan Eisehart, oko 1690.) Anđela Horvat prepoznala je u kruni s relikvijara – poprsja sv. Stjepana kralja u Riznici zagrebačke katedrale. Relikvijar – dar kardinala Francesca Barberinija – u Zagreb je 1635. godine iz Rima donio povjesničar, bosanski biskup i zagrebački kanonik Ivan Tomko Mrnavić, te je taj događaj već iste godine zabilježio u knjižici De sacris Ecclesiarum ornamentis. Prema njegovu pisanju, kruna relikvijara izrađena je »po uzoru na anđeosku i apostolsku krunu Ugarske«, te je »izvrstan i profinjen rimski rad koji ničim ne zaostaje za samim relikvijarom«. Iako je oblikovni uzor krune relikvijara moguće pronaći u kruni rimskoga prefekta, u ikonografskom pogledu ona je znatno bliža »anđeoskoj i apostolskoj kruni Ugarske«, odnosno njezinu opisu u suvremenom djelu Pétera Révaya, De sacræ Coronæ Regni Hungariæ (1613.), ponavljajući pri tome iste pogreške u odnosu na stvarni izgled ugarske Krune sv. Stjepana.

Od brojnih umjetnina koje su tijekom povijesti krasile unutrašnjost zagrebačke katedrale ciklus slika s prizorima iz života ugarskoga kralja sv. Ladislava (oko 1690.) – izvorno na krilnim i bočnim dijelovima oltara posvećenoga istomu svecu – bio je predmetom možda najcjelovitije povijesno-umjetničke interpretacije. Svojom nedvojbenom likovnom kvalitetom, kao i jedinstvenim ikonografskim programom, poticao je stilsko-formalne,¹ ikonografske i povijesno-kulturne pristupe djelu.² U ove posljednje ubrajaju se i iznimno vrijedni doprinosi Zvonimira Wyroubala i Anđele Horvat izneseni u okviru poticajne atribucijske polemike. Uz specifične prizore lokalne ikonografije osniivača Zagrebačke biskupije, ugarskoga kralja Ladislava (1077.–1095., kanoniziran 1192.) pozornost istraživača

osobito je pri tome privukao prikaz kraljevske krune čiji ih je specifičan oblik potaknuo na zanimljive interpretacije: visoku baroknu krunu, opetovanu na čak šest od sveukupno devet sačuvanih slika, Zvonimir Wyroubal (1959.) prepoznao je kao zamišljenu krunu hrvatskih narodnih vladara.³ Anđela Horvat (1965.–1966.) uložila krune na slikama ciklusa pridaje manje izričit a više simboličan značaj, ne umanjujući time njezinu važnost u očima suvremenika. Po njezinu tumačenju, kralj Ladislav svojom »nedređenom krunom baroknih oblika zapravo predstavlja hrvatsku državnost«.⁴ Smiona zamisao obaju istraživača potkrijepljena je povijesnim trenutkom nastanka navedenoga ciklusa. Krajem 17. stoljeća Hrvatska je, zahvaljujući uspjesima Bečkoga rata (1683.–1699.), ponovno stekla

1. Alessandro Algardi – neznani zlatarski majstor, *Relikvijar sv. Stjepana*, 1635., Zagreb, Riznica katedrale (snimio D. Šourek) / Alessandro Algardi – Unknown goldsmith, *Reliquary bust of St Stephen*, 1635, Zagreb, Cathedral Treasury (photo D. Šourek)

2. Neznani zlatarski majstor, *Kruna relikvijara sv. Stjepana*, 1635., Zagreb, Riznica katedrale (snimio P. Mofardin; Fototeka Instituta za povijest umjetnosti u Zagrebu) / Unknown goldsmith, *Crown of the reliquary bust of St Stephen*, 1635, Zagreb, Cathedral Treasury (photo P. Mofardin; Photo Library of the Institute for Art History, Zagreb)

(barem nominalnu) vlast nad velikim dijelovima svojega do tada okupiranoga ozemlja, a granice Zagrebačke biskupije pomaknule su se daleko na istok. Potaknuta vojnim uspjesima, u hrvatskih se staleža budi nova samosvijest,⁵ čiji se legitimitet često crpi iz vlastite stvarne ili legendarne prošlosti. Nju je pak upravo tada intenzivno popularizirao pisac i povjesničar Pavao Ritter Vitezović (1652.–1713.), pripadnik neformalnoga kulturnoga kruga okupljenoga oko zagrebačkoga biskupa Aleksandra Ignacija Mikulića (1688.–1694.). Naručitelji slika oltara sv. Ladislava, zagrebački kanonici Ivan Znika (1629.–1706.) i Ivan Josip Babić (1640.–1700.) – također pripadnici toga kruga – morali su poznavati Vitezovićeve teze o Ladislavovu hrvatskom podrijetlu koje je pisac iznio u djelu *Natales D[ivo] Ladislavo Re[gi] Slavoniae apostolo restituti*, tiskanom 1703. godine. Prizor *Hrvatski velikaši pred kraljem Ladislavom*, na kojem oni kralju podastiru grbove Trojedne kraljevine, pri tome je prepoznat kao najizravniji likovni izraz težnje hrvatskih staleža za ujedinjenjem novooslobođenih područja Hrvatske, Slavonije i Dalmacije.

Otklonivši već prije doslovno tumačenje Ladislavove krune kao krune hrvatskih narodnih vladara, Anđela Horvat (1975.) njezin je predložak pronašla u kruni s relikvijara – poprsja još jednoga ugarskoga kralja, sv. Stjepana (1000.–

1038, kanoniziran 1083.), koji se čuva u riznici zagrebačke katedrale.⁶

Poprsje u nadnaravnoj veličini izrađeno je od pozlaćenoga bakra i srebra,⁷ a napis na postamentu odaje godinu nastanka (1635.), kao i slavnoga rimskoga donatora, kardinala Francesca Barberinija (1597.–1679.).⁸ »SACRO / D. STEPHANI / UNGAR. REGIS DICATA SERVATO / DECENTISSIMO AD SERVANDO / FRANCISCUS T.T. S. LAUREN. IN DAMASO / S.R.E. VICECANCELLARIUS / DIACONUS CARDINALIS BARBERINUS / PIA IN S. REGEM OBSERVANTIA / HUMILITER OFFERIT / ANNO DOMINI MDCXXXV.« Dragocjeni je relikvijar iz Rima u Zagreb donio povjesničar i pisac, bosanski biskup i zagrebački i šibenski kanonik, Ivan Tomko Mrnavić (1580.–1637.),⁹ koji je tu zgodu zabilježio u svojem djelu *De sacris Ecclesiarum ornamentis*, izdanom u Rimu već iste 1635. godine. U kratkom opisu Mrnavić napominje kako je relikvijar providen najdragocjenijim ukrasima, zlatom, srebrom i dragim kamenjem, te posebno ističe kraljevsku krunu – »po uzoru na anđeosku i apostolsku krunu Ugarske« – kao »izvrstan i profinjen rimski rad koji ničim ne zaostaje za samim relikvijarom«.¹⁰

Zagrebački relikvijar sv. Stjepana kralja kao djelo iznimnoga umjetničkoga dosega zarana je privukao pozornost

3. Stefano Maderno, *Sv. Cecilija*, 1600., Rim, Santa Cecilia in Trastevere (snimio D. Šourek) / Stefano Maderno, *St Cecilia*, 1600, Rome, Santa Cecilia in Trastevere (photo D. Šourek)

4. Neznani kipar, *Taddeo Barberini kao rimski prefekt*, nakon 1631., Rim, Museo di Roma / Unknown sculptor, *Taddeo Barberini as the Prefect of Rome*, after 1631, Rome, Museo di Roma (http://en.wikipedia.org/wiki/File:Taddeo_Barberini_clay_sculpture.JPG)

domaćih i stranih istraživača,¹¹ a temeljem stilske interpretacije o njegovoj se kruni počelo promišljati odvojeno od samoga poprsja. Nedavno je (2010.) Daniel Premerl iznio složen povijesni okvir koji je potaknuo nastanak poprsja te njegovu elaboriranu i uvjerljivu atribuciju rimskom kiparu Alessandu Algardiju.¹²

Imajući na umu Mrnavićev opis (1635.), ali i formalne te ikonografske značajke krune, kao i njezinu osobitu važnost u ikonografiji svetoga kralja, moguće je, međutim, predložiti i njezinu pripadnost izvornoj rimskoj narudžbi. Pri tome svakako treba uzeti u obzir argumente koji krunu izuzimaju iz integralne Algardijeve zamisli poprsja,¹³ te bi se ona – sukladno Mrnavićevim riječima – mogla smatrati »izvrsnim i profinjnim« radom rimskoga zlatarstva.¹⁴

Kruna, vijkom pričvršćena za vrh tjemena biste sv. Stjepana, izrađena je od pozlaćenoga lima i srebra, tehnikama iskucavanja i lijevanja.¹⁵ Nad kružnom bazom promjera 26,5 cm izdiže se kalotno zaključen cilindar visine 42,8 cm,¹⁶ koji se lagano sužava prema dnu. Njegova glatka, pozlaćena opna opasana je trima perforiranim dekorativnim trakama izrađenima od srebra i ukrašenim poludragim kamenjem. Dvije ukrštene trake premošćuju visoki cilindar, a treća teče uzduž njegova donjega ruba. Ta je traka s gornje strane obogaćena zrcalno razmještenim vitiča-

stim ornamentima duž kojih se nižu srebrne bobice,¹⁷ a s donje dvjema jednako ukrašenima štitnicima za uši. Nad križištem dvaju traka na tjemenu krune izdiže se maleni latinski križ. Sve tri trake razdijeljene su u niz pravokutnih polja duž čijih su uskih okvira aplicirani nizovi srebrnih perli. Duž donje, rubne trake pri tome se izmjenjuju manja polja s umetnutim poludragim kamenjem, i veća, s reljefnim poprsjima četvorice apostolâ – sv. Petra, sv. Pavla, sv. Filipa i sv. Ivana – flankiranih vitičastim ornamentima. Unutar manjih polja nad rubnom trakom, omeđenih zrcalno raspoređenim viticama, na čeonoj i začelnoj strani krune smještena su reljefna poprsja Krista s vladarskom kuglom te Blažene Djevice Marije, a na bočnim stranama apostolâ sv. Matije i sv. Andrije.¹⁸

Moguće je pretpostaviti da, kao i u slučaju preko pola stoljeća mlađega ciklusa slika s oltara sv. Ladislava, niti ovoga puta odabir krune nije bio tek plod proizvoljne invencije neznanoga umjetnika.¹⁹ Naime, i agilni posrednik Ivan Tomko Mrnavić, kao i neposredni naručitelj, kardinal Francesco Barberini, nećak pape Urbana VIII. (1623.–1644.), bili su očito upoznati sa simboličkom snagom koju su kruna i čašćenje sv. Stjepana uživali u Hrvatsko-Ugarskom Kraljevstvu, ali i svečevom lokalnom ulogom u isticanju postojanosti Zagrebačke biskupije tijekom vjerskim

* 5. Wolfgang Kilian, *Sacra angelica et apostolica Regni Hungariae corona*, naslovna grafika knjige Pétera Révaya, *De sacræ Coronæ Regni Hungariæ*, Augsburg, 1613. (snimio F. Levi) / Wolfgang Kilian, *Sacra angelica et apostolica Regni Hungariæ corona*, title illustration of Péter Révay, *De sacræ Coronæ Regni Hungariæ*, Augsburg, 1613 (photo F. Levi)

6. Neznani kipar, *Sv. Ladislav* – sa staroga portala zagrebačke katedrale, 1640-te, Zagreb, Muzej grada Zagreba (snimio D. Šourek) / Unknown sculptor, *St Ladislaus* – from the old portal of Zagreb Cathedral, 1640s, Zagreb City Museum (photo D. Šourek)

ratovima i osmanskim opasnošću bremenitoga 17. stoljeća. Tako u svojem *Životopisu sv. Stjepana* u djelu »Regiæ Sanctitatis Illyrricanæ Foecunditas« Mrnavić (1630.) navodi: »Kada su sve ostale crkve Ugarske kraljevine bilo dospjele pod turski jaram, bilo se obesčastile ljagom hereze, jedina je od katedralâ u čitavoj kraljevini naša [Zagrebačka], posvećena presvetom apostolskom kralju [sv. Stjepanu], posve slobodna [i] čista od turske sile i heretičke ljage, bila trajno privržena apostolskom tronu.«²⁰ U razdoblju nakon Mohačke bitke (1526.) Ugarska je zaista proživljavala duboku političku i vjersku krizu. Krajem 16. stoljeća, neposredno prije prvih pokušaja rekatolicizacije koja se početkom 17. stoljeća počinje provoditi na području pod kontrolom Habsburgovaca, protestantizam je zahvatio oko osamdeset posto ugarskoga stanovništva.²¹ Ako im je osmanska prijetnja i bila zajednička, hrvatski staleži ubrzo su kao sredstvo svoje emancipacije od ugarskih počeli naglašavati upravo već spomenutu pravovjernost koja se očuvala u okvirima Zagrebačke dijeceze kao najveće i najmoćnije u kraljevstvu Hrvatske i Slavonije.²² Zanimljivo je da se pri tome, poput Mrnavića, često služe povijesnim autoritetom svetih ugarskih kraljeva Stjepana i Ladislava, ističući njihovu lokalnu ulogu zaštitnika i osnivača svoje biskupije. Tako je budući

zagrebački biskup (1637.–1642.) Benedikt Vinković, tada veliki prepozit Zagrebačkoga kaptola, na zajedničkom Hrvatsko-ugarskom saboru u Požunu 1625. godine, pod cijenu incidenta izjavio kako »utemeljitelj zagrebačke crkve, sv. Ladislav, nije poznao ni Lutera ni Kalvina, prema tome spadaju u zagrebačku biskupiju samo pravovjerni katolici i njihovi svećenici.«²³ Mrnavićeva tvrdnja iz *Životopisa sv. Stjepana*, ponovljena i sedam godina poslije u *Životopisu zagrebačkoga biskupa bl. Augustina Kažotića* (1637.),²⁴ bila je dakle svojevrsni poticaj novom, protureformacijskom poletu u čašćenju ugarskih kraljevskih svetaca koji se od tada sve češće javljaju i na likovnim prikazima diljem Zagrebačke biskupije. Ubrzo je uslijedio i dar – srebrni relikvijar – koji je u svjetlu onovremene papinske politike moguće razumjeti i kao diplomatsku gestu papinskoga tajnika, kardinala Barberinija koji je, po Mrnavićevu svjedočanstvu, bio i osobno zainteresiran za život i čašćenje sv. Stjepana. Naime, u navedenom životopisu Mrnavić (1630.) spominje kako mu je jednom prilikom sâm kardinal u svojoj bogatoj knjižnici ukazao na IV. svezak knjige *Historiarum Ravenatum*, povjesničara Hieronymusa Rubeusa (Giolamo Rossi),²⁵ u kojem se navodi da je ugarski kralj sv. Stjepan u ravenatskome polju svojevremeno dao podići crkvu i samo-

7. Georg Caspar Meichel, *Sv. Stjepan* – detalj antependija glavnoga oltara zagrebačke katedrale, 1721., *in situ* (snimio D. Šourek) / Georg Caspar Meichel, *St Stephen* – detail of the antependium of the main altar of Zagreb Cathedral, 1721, *in situ* (photo D. Šourek)

8. Antun Reiner, *Sv. Ladislav*, oko 1750., Bok Palanječki, kapela svetih Petra i Pavla, glavni oltar (snimila M. Ožanić). / Antun Reiner, *St Ladislaus*, c. 1750, Bok Palanječki, Chapel of SS. Peter and Paul, main altar (photo M. Ožanić)

stan posvećen sv. Petru u Okovima (*San Pietro in Vincoli*).²⁶ Prisutnost skorašnjega (1631.) bosanskoga biskupa u glasovitoj rimskoj knjižnici, kao i njegov prislan odnos s njezinim vlasnikom vrijedno je popratiti komentarom Armina Pavića (1875.) koji Mrnavićev uspjeh u Rimu sažima riječima: »Ako je Mrnavić već za pape Grgura XV. (1621.–8/7 1623.) svojim zaslugama oko propagande u Rimu bio velik upliv zadobio, taj upliv posta još veći odkako tamo kardinal Maffeo Barberini posta papom Urban VIII. (6/8 1623. – 29/7 1649. [sic!]) jerbo taj Barberini bijaše stric (patruus) kardinala Franje Barberina, koji opet bijaše osobit zaštitnik našega Mrnavića.«²⁷ Kardinalovo podsjećanje na vezu sv. Stjepana i u 17. stoljeću već odavno zaboravljenoga ravnatskoga samostana²⁸ očito je trebalo poslužiti kao povijesni primjer kraljeve povezanosti s Rimskom Crkvom te dodatno potaknuti vjernost onih koji su ga smatrali svojim osobitim zaštitnikom. I sama rimska ceremonija predaje relikvijara – koju je privlačno smatrati plodom zamisli začete u kardinalovoj knjižnici nekoliko godina prije – bila je obilježena snažnim iskazom vjernosti Hrvatsko-Ugarskoga Kraljevstva: U znak zahvalnosti za skupocjeni dar dvanaestorica pitomaca Njemačko-ugarskoga kolegija (*Collegium Germanicum et Hungaricum*) mađarske i hrvatske

narodnosti, predvođeni Ivanom Tomkom Mrnavićem, Francescu Barberniju predali su zbirku latinskih oda u čast sv. Stjepana.²⁹ Desetak godina prije upravo se je drevna ugarska Kruna sv. Stjepana – kao svojevrsni zalag vjernosti Rimu³⁰ – našla u središtu vjerskoga sukoba te je od 1618. do 1621. godine bila u rukama erdeljskoga vojvode i vođe protestantskih ustanika Gabora Bethlena (1613.–1629.), da bi mirovnim ugovorom u Nikolsburgu – kao i veći dio Ugarske – bila ponovno vraćena u okrilje katoličkoga habsburškoga vladara Ferdinanda II. (1619.–1637.).³¹

Kao neposredno rješenje za kraljevsku krunu relikvijara sv. Stjepana poslužila je međutim nova i iznimno prisutna invencija krune rimskoga prefekta koju je oko 1631. godine osmislio slavni arhitekt i slikar Pietro da Cortona. Visoku, zaobljenu kapu opšivenu trakama protkanim zlatovezom suvremenici su nazivali tijarom, krunom, *pilejem* ili *infulom*.³² Tekstilne trake pri tome su, oko visokoga, pri vrhu proširenoga i kalotno zaključenoga cilindra raspoređene na isti način kao i one srebrene na kruni zagrebačkoga relikvijara sv. Stjepana. Cortonina kruna bila je namijenjena prefektu Taddeu Barberiniju (1603.–1647.), a u ulozi njezina naručitelja se – kao i u slučaju tek nekoliko godina mlađega zagrebačkoga relikvijara – pojavljuje

Taddeov brat, kardinal Francesco.³³ Iako je titula rimskoga prefekta u 17. stoljeću predstavljala tek simbolički prežetak tradicije Kasnoga Carstva,³⁴ papa Urban VIII. nastojao joj je ceremonijalnim povlasticama i raskošnim insignijama udahnuti nov barokni život, osobito nakon što je 1631. godine službu povjerio svojem nećaku Taddeu.³⁵ U funkciji propagande oživljene svjetovne časti koja je ubrzo naišla na otpor suvremenika,³⁶ već je iste 1631. godine u Rimu izdana Taddeu posvećena knjiga pod naslovom *De praefecto urbis liber* autora Felicea Conteloria,³⁷ još jednoga povjesničara iz kruga Taddeova brata, kardinala Francesca.³⁸ Naslovna grafika knjige prikazuje rimskoga prefekta kako u anakronom kostimu ogrnut dugim plaštem sjedi na raskošno opremljenom konju, a glavu mu pokriva karakteristična visoka i zaobljena kapa opšivena ukrasnim trakama. Autor pri tome naglašava kako ova kruna tijekom povijesti nije uvijek imala isti oblik te nabraja nekoliko njezinih tipova prikazanih na grafičkim tablama na kraju knjige. Tip koji na glavi nosi konjanik prikazan na naslovnoj grafici, a na tablama s ilustracijama ponavlja se označen brojkom 8, autor povezuje s prefektima Pietrom Ludovicom de Borgia (za pontifikata Kalista III., 1455.–1458.) i Leonardom della Rovere (za pontifikata Siksta IV., 1471.–1484.) te s Taddeovim neposrednim prethodnikom, urbinskim vojvodom Francescom Mariom della Rovere.³⁹ Čini se kako je upravo ova inačica poslužila kao polazište za de Cortoninu raskošniju invenciju, s kojom se susrećemo na čak tri portretna prikaza Taddea Barberinija: terakotnoj bisti neznanoga kipara (nakon 1631., Rim, Museo di Roma), štafelajnom portretu Carla Maratte (oko 1645., ulje na platnu, Rim, Zbirka Barberini),⁴⁰ te mramornom poprsku, radu kipara Bernardina Camettija (1704., Palestrina, Santa Rosalia, nadgrobni spomenik Taddea Barberinija).⁴¹ Neznatno izmijenjen prikaz krune – bez ukrštenih traka, no sa štitnicima za uši posve nalik zagrebačkom primjeru – nalazimo i na reljefnim metopama dorskoga friza zapadnoga pročelja rimske palače obitelji Barberini (oko 1633.),⁴² a u svojem uobičajenom obliku ona krase jednu od grafičkih vinjeta raskošnoga izdanja knjige *Aedes Barberiniana* iz 1642. godine.⁴³ Sa sličnom se krunom susrećemo i nad nišom sa slavnom mramornom skulpturom sv. Cecilije (1600.) Stefana Maderna u istoimenoj rimskoj bazilici.⁴⁴ Dva brončana, pozlaćena anđela nose veliku, djelomice pozlaćenu krunu koja svojim karakterističnim oblikom i rasporedom ornamentalnih motiva iznimno nalikuju onoj s relikvijara u zagrebačkoj katedrali.

Zanimljivo je da su, usprkos razumljivoj želji – o kojoj svjedoči i suvremeni Mrnavićev opis – da kruna relikvijara nalikuju apostolskoj i anđeoskoj, Kruni sv. Stjepana, naručitelji, a možda i sâm umjetnik, za njezin formalni model odabrali specifičan oblik krune rimskoga prefekta. U ikonografskom pak odabiru prikazanih likova, kruna zagrebačkoga relikvijara znatno je bliža željenom uzoru, odnosno njegovoj interpretaciji u 17. stoljeću. Razlog toga

kompromisa moguće je objasniti nedostatnim vizualnim poznavanjem ugarske krune čiji, usto mahom kasniji, »idealizirani prikazi u raznim knjigama nisu pomogli poznavanju njezinog stvarnog izgleda.«⁴⁵ Treba otkloniti i pomisao o navodnoj izvornoj kruni sv. Stjepana koja se po nekim izvorima još od 11. stoljeća nalazila u Rimu, a čiji je oblik morao biti znatno jednostavniji. Osim toga, toj kruni se već prije bio izgubio svaki trag.⁴⁶ Tridesetih godina 17. stoljeća bilo je međutim moguće relativno precizno rekonstruirati ikonografski program krune na temelju njezina opisa u knjizi Pétera Révaya, *De sacræ Coronæ Regni Hungariæ*, izdane u Augsbuurgu 1613. godine.⁴⁷ Pri tome su samo neki otisci ovoga izdanja na poleđini naslovne stranice sadržavali i grafički prikaz krune koja – iako idealizirana – mnogo više nalikuje izvorniku negoli kruni zagrebačkoga relikvijara.⁴⁸ Za pretpostaviti je stoga kako je rimskom umjetniku – makar i upoznatom s ilustriranom inačicom izdanja – bilo lakše posegnuti za bližim i poznatijim uzorom. U prilično sumarnom opisu Révay navodi kako je kruna, više nalik na nebeski negoli na ljudski rad, izrađena od čistoga zlata u obliku kugle. Okružena je trokutima sličnim rastvorenim školjkama, presvođena četirima ukrštenim pojasevima i nadvišena križem. U kontekstu zagrebačkoga relikvijara osobito je, međutim, zanimljiv ikonografski opis koji uključuje: »s prednje strane prikaz našega Spasitelja koji drži (vladarsku) jabuku, sa stražnje Blažene Djevice Marije, a zatim niz svetih apostola, kraljeva i careva te kršćanskih mučenika.«⁴⁹ Neznani majstor zagrebačke krune – gotovo sigurno se povodeći za napatkom naručitelja – ponavlja tako iste greške koje se potkrajaju i u Révayevu opisu: podatak o prikazu Blažene Djevice na stražnjoj strani krune – koji je još u 16. stoljeću zamijenio onaj bizantskoga cara Mihaela Ducasa – i sam je Révay vjerojatno preuzeo iz ranijega rukopisnoga opisa krune (oko 1464.),⁵⁰ a niti opis Krista s vladarskom jabukom odnosno kuglom – ponovljen na zagrebačkom primjeru – ne odgovara izvornom prikazu Pantokratora s knjigom u ruci. Na zagrebačkoj kruni izostaju, i u Révayevu opisu tek općenito naznačeni, likovi svetih kraljeva, careva i mučenika,⁵¹ no prikazana su šestorica apostola s prepoznatljivim ikonografskim atributima. Zanimljivo je da se odabir petorice od njih (sv. Petar, sv. Pavao, sv. Andrija, sv. Filip i sv. Ivan) poklapa s najuočljivijima od osmorice apostola prikazanih na Kruni sv. Stjepana. Izuzetak predstavlja jedino sv. Jakov, prikazan na njezinoj stražnjoj strani, koji je na zagrebačkoj kruni zamijenjen sv. Matijom. Broj apostola, kao i njihov raspored, pri tome su prilagođeni kompozicijskim zadatostima barokne krune relikvijara.⁵²

Ikonografske i oblikovne osobitosti krune zagrebačkoga relikvijara predstavljaju tako pomalo začuđujući spoj tradicije i suvremenosti, srednjovjekovne Panonije i baroknoga Rima. U stoljeću obilježenom sve snažnijim otvaranjem talijanskim uzorima, ali i poslijetridentskim povratkom na

izvore,⁵³ ona međutim – izuzev svoje umjetničke kvalitete – nikako ne predstavlja iznimku. Iz niza djela u kojima je upravo Anđela Horvat (1975.) prepoznala oživljeni smisao za arhaično,⁵⁴ pri tome je moguće izdvojiti stari portal zagrebačke katedrale (započet 1640.) – zamišljen po uzoru na romanički portal opatijske crkve u mađarskom Jáku – s njegovim kamenim skulpturama kraljeva Stjepana i Ladislava.⁵⁵ Oba su kralja prikazana s krunama koje svojim oblikom nedvojbeno upućuju na uzor u kruni nedavno pristigloga relikvijara koji se time po prvi puta pokazao važnim čimbenikom njihove lokalne ikonografije. Uslijedio je već spomenuti ciklus slika s oltara sv. Ladislava (oko 1690.), a u 18. stoljeću niz je zaključen prikazom svetih kraljeva na srebrenom antependiju glavnoga oltara zagrebačke katedrale (1721.).⁵⁶ Iako se upravo slikarski prikaz krune svojim opisnim detaljima najviše približava zajedničkom predlošku, i kod kruna koje na glavama nose sv. Stjepan i sv. Ladislav sa staroga portala, kao i onih koje isti svetački par prikazuje Mariji s Djetetom odnosno Presvetom Trojstvu na bočnim stranicama antependija, jasno se prepoznaje karakterističan oblik izduljene kalote presvođene ukrštenim trakama i nadvišene križem. Na istodobno širenje ovoga ikonografskoga motiva i izvan biskupskih zidina upućuju pak drveni kipovi svetih kraljeva na glavnom oltaru kapele svetih Petra i Pavla u Boku Palanješkom (oko 1750.)⁵⁷ – donaciji zagrebačkoga kanonika Nikole Terihaja.

BILJEŠKE

1 Slike s nekadašnjega oltara sv. Ladislava iz sjeverne apside, kao i one s oltara sv. Marije, koji se do potresa 1880. godine nalazio u južnoj apside zagrebačke katedrale, Sanja Cvetnić (2000.) pripisala je ljubljanskom slikaru Ivanu Eisenhartu (*Ioannes Eisenhardt*). Usp. SANJA CVETNIĆ, Djela ljubljanskoga slikara Ioannes Eisenhardta u Zagrebu, u: »Acta historiae artis Slovenica«, 5, Ljubljana, 2000., 83–108 (rad je ulomak doktorske disertacije *Slikarstvo u drugoj polovici 17. i početkom 18. stoljeća u Zagrebu*, Zagreb, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest umjetnosti, 1998.). Usp. također: SANJA CVETNIĆ, *Slikarstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj*, u: *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost*, sv. III., *Barok i prosvjetiteljstvo (XVII–XVIII stoljeće)*, (ur.) Ivan Golub i dr., Zagreb, Školska knjiga, 2003., 653–662 (654–655).

2 Usp. ZVONIMIR WYROUBAL, Kakvu je krunu Bernardo Bobić stavio na glavu kralju Ladislavu na slikama oltara sv. Ladislava, u: »Bulletin Odjela VII. za likovne umjetnosti Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti«, VII., Zagreb, 1959., 121–123; ZVONIMIR WYROUBAL, *Bernardo Bobić (Malar na Kaptolomu stojeći)*, Zagreb, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, s. a. [1964.]; ANĐELA HORVAT, Je li Bernardo Bobić slikar ciklusa krilnih oltara zagrebačke katedrale?, u: »Peristil«, 8–9, Zagreb, 1965.–1966., 131–142; ZVONIMIR WYROUBAL, Je li Bernardo Bobić slikao slike oltara sv. Ladislava?, u: »Peristil«, 10–11, Zagreb, 1967.–1968., 129–132; ANĐELA HORVAT, *O kraljevskoj kruni na oltaru sv. Ladislava iz zagrebačke katedrale*, u: *Historijski zbornik*, XXIX.–XXX. (*Šidakov zbornik*), Zagreb, 1976.–1977., 233–240; ANĐELA HORVAT, *Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj*, u: ANĐELA HORVAT, RADMILA MATEJČIĆ, KRUNO PRIJATELJ, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb, Sveučilišna naklada Liber, 1982., 3–381 (158–161); ZVONIMIR WYROUBAL, Nekoliko primjedbi uz prikaz slikara Bernarda Bobića u knjizi »Barok u Hrvatskoj«, u: »Peristil«, 26, Zagreb, 1983., 73–74.

3 Otklanjajući sličnost s ugarskom i austrijskom krunom Zvonimir Wyroubal (1959.) zaključuje: »Ostaje nam jedino mogućnost da bi to imala biti kruna hrvatskih narodnih kraljeva.« ZVONIMIR WYROUBAL (bilj. 2, 1959.), 122. Usp. također: ZVONIMIR WYROUBAL (bilj. 2, 1964.), 38–41.

4 ANĐELA HORVAT (bilj. 2, 1965.–1966.), 140. Usp. također: ANĐELA HORVAT (bilj. 2, 1976.–1977.), 236.

5 Usp. ZRINKA BLAŽEVIĆ, *Vitezovića Hrvatska između stvarnosti i utopije. Ideološka koncepcija u djelima postkarlovačkog ciklusa Pavla Rittera Vitezovića (1652.–1713.)*, Zagreb, Barbat, 2002., 73.

6 Usp. ANĐELA HORVAT, *Između gotike i baroka. Umjetnost kontinentalnoga dijela Hrvatske od oko 1500. do oko 1700.*, Zagreb, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 1975., 166. Usp. također: ANĐELA HORVAT (bilj. 2, 1976.–1977.), 238; ANĐELA HORVAT (bilj. 2, 1982.), 159.

7 »Bakar i srebro, pozlačeno, iskucano, s lijevanim postamentom i sitnim lijevanim dijelovima, draguljima i staklenim kamenovima i gorskim kristalom, 113x65 cm.« IVO LENTIĆ, *Predmeti od metala u riznici zagrebačke katedrale*, u: *Riznica zagrebačke katedrale*, (ur. Zdenka Munk), Zagreb, Muzejski prostor Jezuitski trg 4, 1983., 141–196 (183).

8 O Francescu Barberiniju vidi: A[LBERTO] MEROLA, Barberini, Francesco, u: *Dizionario Biografico degli Italiani*, 6, Roma, Istituto della Enciclopedia italiana, 1964., 172–176.

9 O Ivanu Tomku Mrnaviću vidi: TAMARA TVRTKOVIĆ, *Između znanosti i bajke. Ivan Tomko Mrnavić*, Zagreb–Šibenik, Hrvatski institut za povijest – Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, 2008.

10 »[...] praetiosissimum ornamentum, auro, argento, gemmisque ditissimum, ipsum Apostolici Regis Caput, humeros, & pectus, exprimens, Vngarico Regali paludamento insigne, Regia Corona, ad imitationem Angelicae, Apostolicaeque Coronae Vngaricæ, superbum, elegantia operis, nulli sacro Reliquiario secundum, Romana industria elaboratum [...]« IVO LENTIĆ, PRO SACRIS ECCLESIAE ORNAMENTIS, ET DONARIIS. Contra eorum detractores. IOANNIS TOMCI MARNAVITII BOSNENSIS EPISCOPI. Lectoris, & Coadiutoris Zagradiensis S.C.R.M. Consiliarij DISERTATIO, ROMÆ, Apud Franciscum Caballum. 1635., 75.

11 Usp. DANIEL PREMERL, Zagreb Cathedral's Reliquary Bust of Saint Stephen the king: the Context of its Commission and its Attribution, u: »Radovi Instituta za povijest umjetnosti«, 34., Zagreb, 2010., 101–112. Autor donosi detaljan pregled ranije literature o relikvijaru.

12 Usp. DANIEL PREMERL (bilj. 11).

13 Daniel Premerl (2010.) navodi kako zbog pažljive obrade kose kipa očito nije pretpostavljao da svečeva glava bude prekrivena krunom. Usp. DANIEL PREMERL (bilj. 11), 110, bilj. 5.

14 Vidi bilj. 10.

15 Usp. IVO LENTIĆ (bilj. 7), 183.

16 Mjere preuzete iz: VLADIMIR MARKOVIĆ, *Arte e architettura (Il nuovo slancio della religiosità e il rinnovamento della Croazia XVII–XVI secolo)*, u: *I Croati – cristianesimo, cultura, arte*, (ur.) Anđelko Badurina, Vladimir Marković, Città del Vaticano, Musei Vaticani, 1999., 286–310 (katalog: 506–507).

17 Sličan ornamentalni motiv – srodan srednjoeuropskoj manirističkoj hrskavici – susreće se i u suvremenoj rimskoj umjetnosti. Primjer vitica uz čiji su hrbat nanizane kuglice koje se – kao i na zagrebačkoj kruni – postupno smanjuju prema donjem dijelu, predstavljaju ručke dekorativnoga mužara (1642., bronca, London, Victoria and Albert Museum) koji je izlio rimski majstor Ambrogio Lucenti. Usp. GENIFFER MONTAGU, *Roman baroque sculpture. The industry of art*, New Haven–London, Yale University press, 1992. [1989.], 52, ilustracija 59.

18 Prikazi apostola prepoznatljivi su temeljem karakterističnih ikonografskih atributa: sv. Petar drži ključeve, sv. Pavao mač, sv. Filip križ, sv. Ivan kalež, sv. Matija sjekiru, a sv. Andrija Andrijin križ.

19 Nastojeći otkloniti predhodno izneseno mišljenje Zvonimira Wyroubala, Anđela Horvat (1975.) iznosi posve suprotnu tvrdnju o podrijetlu rješenja krune na relikvijaru sv. Stjepana i ciklusu slika s oltara sv. Ladislava: »Jasno je da se u oba slučaja radi o umjetničkoj slobodi kojom

se odlučivalo kakvu će krunu nositi i kralj Stjepan i kralj Ladislav«. ANDELA HORVAT (bilj. 2), 1975., 239.

20 »Cum enim reliquae omnes Vngarici Regni Ecclesiae, vel Turcicum iugum subierint, vel haeretica labe deformata fuerint, ex Cathedralibus, vnica toto in Regno. Nostra, sanctissimo Apostolico Regi dedicata, & a saeditate Turcica, & a labe Haeretica prorsus immunis, Apostolico throno pura adhæsit perpetuo.« IVAN TOMKO MRNAVIĆ, REGLE SANCTITATIS ILLYRICANÆ FOECVNDITAS A IOANNE TOMCO MARNAVITIO BOSNENSI EDITA ROMÆ MDCXXX., 224–225. O Mrnaviću kao propagatoru »fuzije »kurijalnoga« i habsburškog »imperijalnog« ilirizma« i ulozu njegovih životopisa ilirskih kraljevskih svetaca vidi: ZRINKA BLAŽEVIĆ, *Ilirizam prije ilirizma*, Zagreb, Golden marketing – Tehnička knjiga, 2008., 214–238.

21 Usp. LÁSLO KONTLER, *Povijest Madarske. Tisuću godina u Srednjoj Europi*, preveli Draženka Kešić i Silvije Devald, Zagreb, Srednja Europa, 2007., 159, 163.

22 Godine 1604. Hrvatski Sabor odlučio je da se u Hrvatskoj ne dopušta niti jedna druga vjera osim katoličke. Usp. FERDO ŠIŠIĆ, *Povijest Hrvata II., Pregled povijesti hrvatskoga naroda 1526.–1918.*, Split, Marjan tisak, 2004., 360.

23 FRANJO BUČAR, *Povijest reformacije i protureformacije u Medjumurju i susjednoj Hrvatskoj*, Varaždin, tiskom St. pl. Platzera, 1913., 44. Usp. također: ANDRIJA LUKINOVIĆ, *Zagreb – devetstoljetna biskupija*, Zagreb, Glas Koncila, 1995., 200–201.

24 Usp. SIGISMUND FERRARI, *De rebus Hungaricae provinciae Ordinis praedicatorum patribus. Appendix: Vita beati Augustini, ordinis praedicatorum, ex Zagradiensi Lucerini episcopi, per Ioannem Tomcum Marnavitium*, Viennae Austriae, Typis M. Formicae, 1637., 1–2.

25 GIROLAMO ROSSI, *Historiarum Ravennatum libri decem*, Venecija [1572.], Ex Typographia Guerraea, 1589.

26 »Edebat in lucem Regae santitatis Illyricanae faecunditas, cum aliqua de ea, cum Eminentissimo & Reuerendissimo D. Francisco Cardinali Barberino, eruditorum omnium nostri temporis Mecenate conferrem, & Vngaricorum Diorum Regum pietatem recenserem, eademque tanquam fructum santissimae radicis Apostolici Stephani Regis admirarer, monuit me, ne inter alia pietatis opera ipsius, foundationem nobilissimae Abbatiae in agro Rauennate olim ab ipso extractae ommitterem. Cuius facti cum me ignarum faterer, ipse pro sua eximia humanitate, qua totius orbis Christiani oculos in se aurahit, illicet (eram enim in sua instructissima Bibliotheca, in qua augenda Philadelphi Ptolomaei studia aemulatur perpetua) aperto volumine historiarum Rauennatum per Hieronymum Rubeum editarum, libro illarum quarto, eiuscemodi locum mihi indiguit: In agro Rauennati, hoc tempore (hoc est circū annum Domini 935.) D. Petri ad Vincula Templum ac domus a D. Stephano Vngarorum Rege extruitur, consecratur a Gerardo Morisiensi Episcopo, ac Martyre [...]« IVAN TOMKO MRNAVIĆ (bilj. 20), 225. Lokalizacija samostana San Pietro in Vincoli smješten je 17 km južno od Ravenne, a fragmenti arhitektonske platike i crkvenoga namještaja (datirani od 1. st. pr. Kr. do 13. st.) danas su pohranjeni u Museo Nazionale di Ravenna. Usp. POLA NOVARA, Considerazioni su alcuni elementi di arredo provenienti da S. Pietro on Vincoli (RA), u: »Archeologia Medievale«, XXV, 1998., 229–234 (229).

27 ARMIN PAVIĆ, Ivan Tomko Mrnavić, u: »Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti«, XXXIII., Zagreb, 1875., 58–127 (80).

28 Iako 935. kao godina osnutka koju Mrnavić prenosi nikako ne može biti točna (sv. Stjepan rođen je tek oko 975. godine), Rubeusova je tvrdnja prihvaćena i u suvremenoj talijanskoj historiografiji, koja, međutim, vremenski okvir događaja pomiče u razdoblje između 1035. i 1038. godine. Usp. MARIO MAZZOTTI, Ravenna e l'Ungheria: dai «titoli classici» alla fondazione dell'abbazia di S. Pietro in Vincoli, u: »Corsi di Cultura sull'Arte Ravennate e Bizantina«, XVI., 1969., 303–311 (308); PAOLA NOVARA (bilj. 25), 229.

29 Među dvanaestoricom pitomaca bio je i budući reformator pavlinskoga reda te zagrebački biskup (1667.–1687.) Martin Borković. Usp. FERENC GALLA, *Marnavics Tomkó János Boszniai Püspök Magyar vonatkozásai*, Budapest, Római magyar történelkutató intézet – Római magyar pápai egyházi intézet, 1940. Prema: Z. T., prikaz knjige u: »Časopis

za hrvatsku poviest«, knj. I., br. 4, Zagreb, 1943., 372–374.

30 Po općem mišljenju u 17. stoljeću, radilo se o kruni koju je papa Silvester II. bio poslao prvom ugarskom kralju, sv. Stjepanu. To je mišljenje bilo uvriježeno od 12. do polovice 20. stoljeća, a danas se smatra kako je donji dio krune (tzv. *corona graeca*) nastao tijekom 11. ili 12. stoljeća, a njezin gornji dio (tzv. *corona latina*) između 1074. i 1300. godine. Usp. MARINA BREGOVAC PISK, *Kruna sv. Stjepana – nastanak i povijest, u: Kolomanov put*, (ur.) Jelena Borošak-Marijanović i dr., Zagreb, Hrvatski povijesni muzej, 2002., 194–218 (194–195). Zlatna kruna ukrašena je bisernim, dragim kamenjem i emajliranim pločicama s likovima svetaca i vladara te je nadvišena karakteristično ukošenim grčkim križem. Uz donji rub s obaju su strana ovještene dvije skupine od po četiri zlatna lančića na čijim su krajevima pričvršćena po tri draga kamena, a još jedan lančić ovješten je sa stražnje strane.

31 Usp. *The History of the Hungarian Holy Crown and Coronation insignia in the modern age* (izvadak iz knjige: EMMA BARTANIEK, *A magyar királykoronázások története*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1987.), u: 1456, 1956. *555 Years, 55 Years. From the Noon Bell to the Lads of Pest*, Budapest, Zrínyi Média, 2011., 45–53. O Bethlenovu ustanku usp. također: LÁSLO KONTLER (bilj. 21), 175–179.

32 Različite nazive pokrivala za glavu rimskoga prefekta navodi suvremeni pisac Felice Contelori (Felix Contelorus): »[...] aliqui Tiaram, alij Coronam, quidam pileum ad modum Ducalis biretti, nonnulli Infulas vocant [...]«. FELICE CONTELORI, DE PRÆFECTO VRBIS LIBER Auct. FELICE CONTELORIO. ROMÆ, Ex Typographia Reu. Cam. Apost. MDCXXXI., pogl. II., 4.

33 Usp. JOHN BELDON SCOTT, *Patronage and the visual encomium during the pontificate of Urban VIII: The ideal palazzo Barberini in a dedicatory print*, u: *Memoirs of the American Academy in Rome*, 40, 1995., 197–236 (207). Autor donosi podatak o isplati zabilježenoj računskoj bilježnici kardinala Francesca Barberina: »A Pietro da Cortona a conto del Cappello della prefettura che fa fare S. E. a... scudi 3.« (bilj. 56: Biblioteca Apostolica Vaticana, Archivio Barberini, Giustificazioni 1502–95, 77r).

34 Usp. FERDINAND GREGOROVIVUS–ANNIE HAMILTON, *History of the City of Rome in the Middle Ages*, New York, Cambridge University Press, 2010. [1900.], 52–54; E. ARMSTRONG, *Les Institutions Communales de Rome sous la Papauté par E[mman]uel Radocanachi* (Paris: Picard. 1901.), u: »The English Historical Review«, sv. 18, br. 69, 1903., 159–162 (162).

35 Taddeo Barberini prefektom je imenovan nakon smrti prethodnika – Francesca Marie della Rovere. Nakon trijumfalnoga prefektova ulaska kroz Porta del Popolo, dana 1. 8. 1631., uslijedila je svečana investitura od pape, održana u kapeli Kvirinalske palače dana 5. 8. 1631. godine. Usp. A[LBERTO] MEROLA, *Barberini, Taddeo*, u: *Dizionario biografico degli Italiani*, 6, Roma, Istituto della Enciclopedia italiana, 1964., 180–182 (180–181). Ceremonija investiture prikazana je na istoimenoj slici Agostina Tassia (1631.–1633., ulje na platnu) koja se čuva u rimskom Museo di Roma.

36 Zabilježeno je negodovanje venecijanskih poslanika uzrokovano ceremonijalnim povlasticama novoga prefekta. Usp. A[LBERTO] MEROLA (bilj. 34.), 181. Usp. također: ISTORIA DELLA REPUBBLICA DI VENEZIA Dalla sua Fondazione sino al presente DEL SIG. ABATE LAUGIER Tradotta dal Francese, EDIZIONE SECONDA. TOMO UNDECIMO, Venezia, 1778., 257–258.

37 FELICE CONTELORI (bilj. 32).

38 O Feliceu Conteloriu (1588.–1652.) vidi: F[RANCA] PETRUCCI, Contelori, Felice, u: *Dizionario biografico degli Italiani*, 28, Roma, Istituto della Enciclopedia italiana, 1983., 336–341.

39 »Quinto qui numero octauo notatus, coronam adiunctam habet Calistus Tertius Petrum Ludovicum de Borgia, & Sixtus Quartus Leonardum de Ruere vna cū reliquis Praefecturae insignibus donasse creduntur. Cum enim illius formam in ima sui parte expressam habuisse satis indicaverunt, hoc insigne eo in pretio habuit Franciscus Maria Dux Urbini postremus, vt eo caput suum ipso in tumulo contegi mandauerit.« FELICE CONTELORI (bilj. 33), pogl. II., 5.

40 Usp. JOHN BELDON SCOTT (bilj. 33), 229, ilustracija 20.

41 Usp. BRUCE BOUCHER, *Italian Baroque Sculpture*, London, Thames

and Hudson, 1998., 125, ilustracija 111, 126.

42 Usp. JOHN BELDON SCOTT (bilj. 33.), 207, 229, ilustracija 21.

43 GIROLAMO TEZI, AEDES BARBERINIANAE AD QVIRINALEM A COMITE HIERONYMO TETIO DESCRIPTÆ. ROMAE, Excudebat Mascardus, MDCXLII., 7 (naslovna strana posvete kneževima Carlu, Maffeu i Nicolò Barberini).

44 Usp. JOHN POPE-HENNESSY, *Italian High Renaissance & Baroque Sculpture*, London, Phaidon, 2002. [1963.], 288, 532.

45 MARINA BREGOVAC PISK (bilj. 30), 197.

46 Prema pisanju mađarskih povjesničara (GYÖRGY GYRFFY, *Die »corona sancti Stephani regis« zur Zeit der Arpaden*, u: *Insignia Regni Hungariae, I. Studien zur Machtsymbolik des mittelalterlichen Ungarn*, (ur.) Zsuzsa Lovag, Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, 1983., 55–63; KALMAN BENDA-ERIK FÜGEDI, *Tausend Jahre Stephanskronen*, Budapest, Corvina, 1988.), njemački car Henrik III. prvobitno je krunu sv. Stjepana već 1044. godine poslao natrag u Rim. Po nekim izvorima ta je kruna visjela nad tzv. Veronikinim vratima stare bazilike sv. Petra, a zatim se više ne spominje. Usp. MARINA BREGOVAC PISK (bilj. 30), 194.

47 PÉTER RÉVAY, DE SACRÆ CORONÆ REGNI HUNGARIE ORTV, VIRTUTE, VICTORIA, FORTVNA, ANNOS VLTRA DC CLARISSIMÆ BREVIS COMMENTARIVS PETRI DE REVVA COMMITIS COMITATVS DE TVROCZ. AVGVSTÆ VINDELICORVM EXCVDEBAT CHRISTOPH. MANGVS ANNO M.DC.XIII.

48 Grafika je signirana imenom ideatora Pétera Révaya: »D[omini] Pet[ri] Rev[a] C[omitis] T[urocensis]« i augsburškoga grafičara Wolfganga Kiliana: »Wolfg[angus] Kilian Aug[ustensis] sculp[isit]«, a prikazuje dva anđela koja nad ugarskim grbom pridržavaju *Krunu sv. Stjepana*. Usp. EVA FRIMMOVÁ, *Rozprava o uherskej svätej korune od Petra Révaia z roku 1613.*, u: AA.VV., *Rod Révai v slovenských dejinách*, (ur.) Miloš Kovačka i dr., Martin, Slovenská narodná knižnica–Národný bibliografický ústav v Martine, 2010., 241–256 (243–244). Na tri meni dostupna primjerka knjige istoga izdanja iz 1613. godine ilustracija se na reversu naslovnice pojavljuje na jednom (Trst, *Bibliotheca Civica Attilio Hortis*, sign. R. P. 0300 00190). Na dva preostala primjerka (Wolfenbüttel, *Herzog August Bibliothek*, sign. A: 2444 Hist. (23); Münchenu, Bayerische Staatsbibliothek, sign. 4 Austr. 118 – oba dostupna u mrežnim zbirkama digitaliziranoga gradiva) revers naslovnoga lista ostavljen je prazan. U kataloškoj jedinici Herzog August Bibliothek (mrežna stranica: <http://sunny.biblio.etc.tu-bs.de:8080/DB=2/SET=1/TTL=1/SHW?FRST=5>) napomenuto je kako postoje dvije varijante ovoga izdanja – s grafikom i bez grafike.

49 »Est itaque FORMA SACRÆ CORONÆ auro solido, artificio sculpturæ magis coelesti, quam humano, in orbem fusa, a cuius latiore circumferantia pariter *pinnæ florentes forma triangulari* similiori circumeminent, quatuor angulis rectis, absides se mutuo intersecantes, desinunt Crucem, in ipsa vero circumferentia fronte recta, imago Saluatoris nostri Pomum tenentis, ex aduerso Diuæ Matris Virginis, & deinde sacerimus Apostolorum ordo, Regumque, ac Imperatorum Martyrorumque Christianorum, vt videre licet, literis Græcis, cuiuslibet imaginis aureis vultibus, ac proprijs trophaeis per corpus totum, vsq; ad crucem summam mutuo consequuntur, interiectis cuilibet sacræ imaginis gemmis ac vnionibus, atq; vt hæc non plane ex vulgari habitu ac more; sic istud plane notabile.« PÉTER RÉVAY (bilj. 47), 75–76.

50 Smatra se kako je Marijin prikaz zamijenjen 1529. godine, kada je kruna na kratko bila u posjedu turskoga sultana Sulejmana Veličanstvenoga. Usp. BALÁZS MATEFFY, *The Holy Crown of Hungary*, Budapest, Corvina, 2003., 37.

51 Uz cara Mihaela Ducasa na kruni su prikazani i kralj Gejza (*Geobicas*), car Konstantin, sv. Juraj i sv. Demetrije, te sv. Kuzma i sv. Damjan. Usp. BALÁZS MATEFFY (bilj. 50), 10–15.

52 Na Kruni sv. Stjepana prikazano je osam apostola (sv. Ivan, sv. Petar, sv. Pavao, sv. Jakov, sv. Bartolomej, sv. Andrija, sv. Filip i sv. Toma). Likovi sv. Bartolomeja i sv. Tome pri tome su gotovo posve zaklonjeni lučno zaključenim pločama s prikazima Krista Pantokratora i cara Mihaela Ducasa, a onaj sv. Bartolomeja je (izuzev natpisa) i gotovo posve uništen.

53 Usp. SANJA CVETNIĆ, *Ikonografija nakon Tridentskoga sabora i hrvatska likovna baština*, Zagreb, FF press, 2007., 42–48.

54 Usp. ANĐELA HORVAT (bilj. 6), 117–128.

55 Izvedbu portala je od klesara Kozme Millera naručio zagrebački biskup Benedikt Vinković (1637.–1642.), a osim kipova svetih ugarskih kraljeva – smještenih u bočnim nišama – sadržavao je i kamene kipove Krista i dvanaestorice apostola te dvije reljefne ploče s prikazom Navještenja. Portal je uklonjen tijekom obnove katedrale nakon potresa 1880. godine i danas su njegovi kipovi, kao i preostali arhitektonski elementi, izloženi u Muzeju grada Zagreba. Usp. ANTUN IVANDIJA, *Vinkovićev portal zagrebačke stolne crkve*, u: *Kulturno povijesni zbornik Zagrebačke nadbiskupije*, I., (ur.) Dragutin Kniewald, Zagreb, izdanje Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, 1944., 635–672; ANĐELA HORVAT (bilj. 6), 122. O skulpturama portala također vidi: DORIS BARIČEVIĆ, *Barokno kiparstvo sjeverne Hrvatske*, Zagreb, Institut za povijest umjetnosti–Školska knjiga, 2008., 22.

56 Antependij je od bečkoga zlatara Georga Caspara Meichela naručio zagrebački biskup Emerik Eszterházy (1708.–1722.). Usp. IVAN BACH, *Tri rada stranih umjetnika u Hrvatskoj*, u: »Peristil«, 2, Zagreb, 1957., 199–203 (201–202).

57 Na ovom podatku najsrdačnije zahvaljujem kolegici Martini Ožanić iz Konzervatorskoga odjela u Zagrebu.

58 Glavni oltar kapele u Boku Palanječkom pripisuje se zagrebačkom kiparu Antunu Reineru. Usp. DORIS BARIČEVIĆ (bilj. 55), 130–131. O gradnji i opremanju kapele vidi: SANJA CVETNIĆ, *Kapela Svetih Petra i Pavla u Boku Palanječkom*, u: *Antiquam fidem. Zbornik Simpozija o Sisačkoj biskupiji* (Sisak, 2010. u tisku). S mogućim odjekom krune rimskoga prefekta u drvenoj skulpturi kontinentalne Hrvatske – neovisnim o zagrebačkom uzoru – susrećemo se na kruni koju je neznani pavlinski kipar 1631. godine prikazao na glavi sv. Helene Križarice na oltaru sv. Notburge u crkvi sv. Marije u Svecicama kraj Ozlja. Oltar je donacija plemkinje Helene Križanić, a postavljen je zaslugom tadašnjega svetičkoga priora i poznatoga pavlinskoga pisca Ivana Belostenca. Usp. DORIS BARIČEVIĆ, *Kiparstvo u palinskim crkvama u doba baroka*, u: *Kultura pavlina u Hrvatskoj 1244–1786.*, (ur.) Đurđica Cvitanović i dr., Zagreb, Globus–Muzej za umjetnost i obrt, 1989., 183–222 (184); Ista, DORIS BARIČEVIĆ (bilj. 55), 25–26. S obzirom na ikonografski kontekst sv. Helene kao majke rimskoga cara Konstantina, u ovom je slučaju moguće pomišljati i na uzor u drugoj povijesnoj kruni. Po podacima i ilustraciji koje na temelju starijih izvora donosi Johann Martin Schmeizel (1712.), kruna sličnoga oblika povezivala se s bizantskim carem Heraklijem, te je autoritetom svoje carske tradicije mogla utjecati na prikaz Helenine krune, ali i na razvitak krune rimskoga prefekta. Usp. JOHANN MARTIN SCHMEIZEL, *COMMENTATIO HISTORICA DE CORONIS, TAM ANTIQVIS, QVAM MODERNIS IISQVE REGIIS SPECIATIM DE ORIGINE ET FATIS SACRÆ, ANGELICÆ ET APOSTOLICÆ REGNI HVNGARIAE CORONAE, CVM FIGVRIS AENEIS, INDICEQVE AC ALLEGATIS NECESSARIIS. AVCTORE MARTINO SCHMEIZEL, CORONA – TRANSILVANO SAXONE. JENAE Apud JOH. MARTIN. GOLLNERVM. Typis GOLLNERIANIS. MDCCXII.*, 166.

* Na fotografiji zahvaljujem Marini Lippolis i Francu Leviju iz Bibliotheca Civica Attilio Hortis u Trstu, te kolegici Tanji Trška Miklošić s Odsjeka za povijest umjetnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu / Photograph obtained through the courtesy of Marina Lippolis and Franco Levi (Biblioteca Civica Attilio Hortis Trieste) and Tanja Trška Miklošić (Department of Art History, Faculty of Humanities and Social Sciences, Zagreb)

Danko Šourek

Ad imitationem angelicae, apostolicaeque coronae Vngaricae: A Contribution to the Iconography of the Crown on the Images of the Holy Kings in Zagreb Cathedral

*The characteristic shape of the crown in the paintings of the former altar of St Ladislaus from Zagreb Cathedral (Ivan Eisenhart, c. 1690) inspired an interesting iconographic and cultural-historical interpretation. For Zvonimir Wyrubal the tall, rounded crown at first represented a historical interpretation of the crown of Croatian national rulers, while Anđela Horvat recognized its immediate model in the crown of the reliquary bust of St Stephen the King in the treasury of Zagreb Cathedral. Both authors stressed the symbolic importance of the crown in the eyes of its contemporaries, in the course of the historically turbulent 17th century. The reliquary bust of St Stephen came to Zagreb from Rome in 1635, as a gift of Cardinal Francesco Barberini. The person who brought the precious gift – historian, Bosnian bishop and Zagreb canon Ivan Tomko Mrnavić – made a note of the event in a book *De sacris Ecclesiarum ornamentis* published in Rome the same year (1635), remarking that the reliquary crown was made »on the model of the angelic and apostolic crown of Hungary«, and that it was »a superb and exquisite Roman work comparable in quality to the reliquary itself«. However, the formal model of the reliquary crown can be traced to the crown of the Prefect of Rome, a specific ceremonial head cover customary in Rome during the 1630s. This crown – in its most extravagant form – was designed by the famous architect and painter Pietro da Cortona for the Prefect of Rome Taddeo Barberini, brother of Cardinal Francesco and nephew of Pope Urban VIII. In terms of iconography, the Zagreb reliquary crown is closer to the »angelic and apostolic crown of Hungary«, i. e. its contemporary description by Péter Révay in his *De sacrae Coronae Regni Hungariae* (1613), with the same misinterpretations of the original form of the Hungarian Crown of St Stephen. An interesting combination of tradition and modernity, the crown played an important role in the formation of the specific local iconography of the Holy Kings Stephen and Ladislaus as protectors and founders of the Zagreb Diocese.*